

تأثیر روابط اخلاقی همسران بر استحکام خانواده

مرضیه علی مممدی^۱

چکیده

همواره انسان برای رسیدن به آرامش تلاش می کند زیرا آرامش یکی از اساسی ترین نیازهای انسان به شمار می رود، و خانواده بهترین مأمن انسان و شایسته ترین کانون برای تبلور سکون و اطمینان است و اگر کانون خانواده مستحکم نباشد یقیناً آرامش نیز حاصل نمی شود، و این در حالیست که یکی از علل فروپاشی خانواده مسأله طلاق است. که سرچشمه آن روابط سرد و بی روح بین زوجین است و این در حالیست که قرآن کریم اساسی ترین اصل در رفتار و تعامل بین زوجین را معاشرت به معروف و نیکو می داند. از این رو ضرورت ایجاب می کند به بررسی تأثیر روابط همسران بر استحکام خانواده به روش توصیفی پرداخته شود. با توجه به آموزه های دینی مصادیق مشترک اخلاقی بین زوجین: محبت و مهرورزی، معاشرت نیکو، رفق و مدارا، روحیه عفو و گذشت، صبر و شکیبایی و بزرگداشت و تکریم همدیگر که در تحکیم خانواده نقش اساسی دارند. و رفتارهایی که مختص به مرد است که می تواند با همسر خود داشته باشد و موجب استحکام خانواده شود: احسان، مشورت با همسر، مراقبت از همسر. و رفتارهایی که زن با شوهر خود داشته باشد و در نتیجه سبب استحکام روابط خانواده شود از این قرار است: اطاعت از شوهر، تواضع زن نسبت به شوهر، حفظ خود، اسرار و اموال و حقوق شوهر.

کلید واژه ها: استحکام خانواده، خانواده، روابط اخلاقی همسران.

مقدمه

خانواده از جمله مهمترین ارکان یک جامعه است و در حقیقت جامعه از خانواده تشکیل شده است. نهاد خانواده با ازدواج دو نفر در جایگاه زن و مرد به عنوان همسر به وجود می آید. در اسلام ازدواج و تشکیل خانواده دارای مقام و جایگاه بسیار ارزشمندی است و برای حفظ آن که نهایتاً منجر به حفظ جامعه می شود توصیه هایی بیان شده است. اجزاء اصلی هر خانواده را زن و مرد تشکیل می دهد لذا مهم ترین نقش در خانواده را این دو نفر ایفا می کنند. بنابراین باید روابط بین زن و مرد و به عبارت دیگر «همسران» به گونه ای باشد که استحکام خانواده را تضمین نماید براین اساس از نظر قرآن کریم، اساسی ترین اصل در رفتار و تعامل بین زوجین معاشرت به معروف است که صریحاً در آیه دیگر با عنوان «عاشروهن بالمعروف»، (نساء/ ۱۹) بیان شده است. شناخت این روابط و تاثیر هر کدام از آنها در استحکام زندگی زناشویی سبب می شود تا با تقویت بنیان خانواده زمینه های پیشرفت و تعالی خانواده و در پی آن جامعه به شکل بهتری فراهم شود. این نوشتار به بررسی تاثیر این روابط در استحکام خانواده می پردازد.

خانواده مهمترین عامل سازنده نسل آینده اجتماع و روابط فرهنگ حال، گذشته و آینده است و همچنین زمینه ساز رشد عاطفی، ارزش های فرهنگی، انطباق با جامعه، مراقبت و تربیت فرزندان است تحولات اجتماعی دهه های گذشته در سطح جهانی نظام خانواده را با تغییرات چالش ها مسائل و نیازهای جدید و متنوعی مواجه کرده و طی همین مدت خانواده به شکلی فزاینده به علل و عوامل متعدد و پیچیده ای در معرض تهدید قرار گرفته است واقعیتی به نام طلاق یکی از مهمترین آسیب های خانواده اثرگذارترین آسیب های اجتماعی از جمله چالش های پیش روی جوامع است که با از هم باشی بنیان خانواده و تاثیرات کوتاه مدت و بلند مدت مالی قانونی فردی و اجتماعی برای فرزندان و بزرگسالان همراه است

به نظر میرسد ریشه اساسی بسیاری از مشکلات انسان و جوامع بشری، ناشی از افراط و تفریط هایی است که به صورت فراوان در زندگی و جامعه وجود دارد. هر چند انسانها با اندیشه خود و یا بر اساس روشها و برنامه هایی که دیگران به او داده اند در صدد رعایت اعتدال در زندگی خود هستند اما همین روشها نیز چون بر اساس فکر محدود بشر می باشد ناقص و گاه غیر استاندارد میباشند. بدون شک آنچه که خدا ارائه میدهد بدون هیچ عیب و نقص و کاملاً استاندارد می باشد؛ و فقط اوست که احاطه کامل و دقیق به تمام جزئیات زندگی انسان دارد. انسان یک موجود اجتماعی است و در جامعه ای بزرگ زندگی می کند که پاکی جامعه و محیط به پاکی او کمک میکند و ناپاکی و ناسالم بودن جامعه نیز به ناپاکی او کمک می کند. هر کاری که

افراد جامعه انجام دهند اثر مستقیم در جامعه دارد این مقاله به شیوه توصیفی و در پی پاسخ به این پرسش است که تاثیر روابط اخلاقی همسران بر استحکام خانواده چگونه است؟

در باره این مسئله با توجه به جایگاه و اهمیت ویژه آن تاکنون تحقیقات ارزشمندی انجام و کتب فراوانی نیز نگاشته شده است. به عنوان مثال کتاب «تحکیم خانواده از نگاه قران و حدیث» نوشته محمد ری شهری کتاب «اخلاق خانواده» نوشته سید محمد نجفی و کتاب گرانقدر مفاتیح الحیاء نوشته ایت الله جوادی آملی که تمامی این آثار به صورت کلی به بررسی روابط تمام اعضای خانواده و ارتباط آن با استحکام خانواده پرداخته اند. هم چنین تحقیقاتی در قالب پایان نامه به رشته تحریر در آمده است از جمله «نقش مهارت های اخلاقی در استحکام نظام خانواده از دیدگاه قران و حدیث» نوشته سید عیسی مترجمی که تنها به بررسی تاثیر مهارت های اخلاقی در این حوزه پرداخته است. و همچنین تحقیقاتی در قالب مقاله نوشته شده از جمله: مقاله عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی اثر آقای دکتر صالح حسن زاده در مجله پژوهشنامه معارف قرآنی، و محمد حسن امیری نژاد نیز در مقاله ای با عنوان «عوامل تحکیم بنیان خانواده در آیات و روایات» بصورت کلی در زمینه عوامل استحکام خانواده مطالبی را بیان کرده است. تمام این تحقیقات ارزنده است ولی در بعضی روابط تمام اعضای خانواده بررسی شده و در بعضی نیز تنها به یک بُعد از روابط همسران توجه شده ولی در این نوشتار سعی شده که به طور ویژه تنها به بررسی تاثیر روابط اخلاقی همسران در استحکام خانواده بپردازد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- استحکام

استحکام مصدر باب استفعال از ماده (ح ک م) به معنای استوارشدن، استواری و استوار گردیدن است.^۱ و منظور از تحکیم خانواده، تثبیت و پایداری خانواده در برابر عوامل تزلزل و ناپایداری آن است.

۱-۲- خانواده

خانواده واژه‌ای فارسی است که در لغت به معنای خاندان، اهل خانه، اهل البیت، دودمان آورده شده است.^۲ نزدیک‌ترین واژه‌ی قرآنی به آن اهل از ریشه «ء. ه. ل» می‌باشد. که راغب اصفهانی "اهل الرجل" را در اصل به

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا.

۲. معین، فرهنگ معارف فارسی، ج ۱، ص ۶۱۳.

معنای افرادی که با او در یک خانه زندگی می‌کنند بیان می‌کند و سپس بطور مجازی به کسانی که او و آن‌ها را در یک نسب جمع می‌کند اهل بیت آن مرد می‌گوید.^۱

در اصطلاح و تعریف اسلامی خانواده به رابطه‌ی بین دو ناهم‌جنس که با ازدواج قانونی شکل گرفته، پدید می‌آید و زوجین با هدف دوام و پایداری آن را شکل می‌دهند. در این تعریف خانواده طبیعی‌ترین واحد تولید مثل و فراگیرترین واحد اجتماعی است که نیروی انسانی جامعه را تامین می‌کند، بنابراین سلامت همه جانبه اعضا (به ویژه فرزندان) در سلامت اجتماعی تاثیر اساسی دارد.^۲

اهمیت تحکیم خانواده

اهمیت پرداختن به موضوع تحکیم خانواده ریشه در اهمیت نهاد خانواده دارد نهاد مقدس خانواده، رکن بنیادین اجتماع بشری و محمل فرهنگهای گوناگون است تا آنجا که سعادت و شقاوت امتها مرهون رشادت و ضلالت خانواده میباشد اولین شرط داشتن جامعه ای سالم و پویا سلامت و پایداری خانواده است همه دستاوردهای علمی و هنری بشر در سایه خانواده های سالم و امن پدید آمده است. قرآن کریم به عنوان برترین نسخه زندگی و عالیترین راهنمای بشر برای دستیابی به حیات طیبه بخشی عظیم از آیات را به تنظیم و تعدیل روابط اعضای خانواده حقوق و وظایف همسران و فرزندان اختصاص داده است. رجوع به این آیات الهی میتواند انسان را برای دستیابی به بهترین راهکارها در تحکیم خانواده هدایت کند برخی از سوره قرآن به صورت خاص مسایل خانواده را بیان میکنند؛ مانند سوره های، نساء، انسان، تحریم طلاق و اهداف خانواده و اقتضای تأسیس آن ایجاب میکند که پایه گذاران آن یعنی زن و شوهر در تحکیم و پایداری این بنا نهایت سعی خود را بکنند و با همان انگیزه که بر تشکیل آن اقدام کردند بر دوام آن اصرار ورزند تا وحدت و پویایی این نهاد مقدس تا پایان حفظ شود.

خانواده بنیادی ترین نهاد در جامعه انسانی است که وظیفه تربیت و سازندگی افراد و انسانها را بر عهده دارد و اگر افراد نتوانند خانواده را تحکیم بخشند و افرادی با ایمان در آن پرورش دهند، نمی توانند جامعه ای ایده آل برای نسل آینده بسازند و از فرهنگ ایمانی خود جا مانده و به اهداف متعالی خود نمی رسند. مقصود از تحکیم، خانواده فراگیری اصل اعتدال میان، همگان حاکمیت اخلاق و حفظ حقوق همه اعضاست. اگر هدف از برقراری زوجیت و تشکیل خانواده به تعبیر قرآن سکونت و آرامش اعضا است، لازم است که همه رفتارها و تعاملها در راستای تحقق این هدف باشد.

۱. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۹۶.

۲. علاسوند، زن در اسلام، ص ۱۸۲.

جایگاه زن و مرد در تحکیم خانواده

اسلام میان زن و مرد از نظر تدبیر شئون اجتماع و دخالت اراده و عمل آن دو در این تدبیر و مدیریت تساوی کامل برقرار کرده است. دلیل این تساوی هم این است که زن تمام آن حوایج و نیازهایی را دارد که مرد داراست و از این، روی قرآن میفرماید: «شما زنان و مردان از جنس یکدیگرید»^۱ پس زن و مرد در تمام آنچه که اسلام آن را حق می داند، برابرند و در مسایل زناشویی و پیدایش و بقای نوع بشر هم هر کس بر اساس اعضای فیزیولوژی خویش نقش خود را ایفا مینمایند و کسی بر کسی مزیت ندارد.^۲ در اسلام زن و مرد یار و یاور و مکمل یکدیگرند و تکامل هنگامی حاصل می شود که این دو در تعامل صحیح و مجاز یکدیگر را کامل کنند و به فرموده قرآن ... هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ...^۳ بنا بر آنچه بیان شد نگاه اسلام به زن مبتنی بر انسانیت انسان است و این همان نقطه ضعف گروه های مختلف فمینیستی است که جنبه غالب در آنها بحث جنسیت است و به همین خاطر، نه تنها نتوانسته اند مسایل پیش روی زن معاصر را حل و فصل نمایند بلکه مشکلات و مسایل میان زن و مرد را بحرانی تر کرده اند نیک میدانیم که زندگی صحنه صلح و جنگ مهر و خشم و جذب و گریز است و نیز روشن است که زندگی با صلح و مهر و جذب شیرین تر است نکته دیگر اینکه رسیدن به گلستان زیبای صلح و آرامش و مهر و جذب بدون از خود گذشتگی ایثار و تحمل سختی ها محال است. در این میان، زنان به عنوان دختر همسر و مادر به سهولت میتوانند از همان آغاز زندگی نهال و بذر زیبای مهر و عطف و زندگی با صلح و آرامش را در دل، برادران شوهران و فرزندان بکارند و بارور سازند. اما زن به انجام وظایف یاد شده موفق نمی شود، مگر با خودسازی، جهاد با نفس و مبارزه با تمایلات شیطانی و هواهای غالب از این روست که پیامبر (ص) میفرماید جهاد، زن شوهرداری خوب است.^۴

۲- مصادیق اخلاقی مشترک بین همسران

نیرومندترین عامل دوام و رشد خانواده، پایبندی زن و شوهر به ارزش های اخلاقی است که خداوند متعال رفتارها و برخوردهای صحیح انسانی را در خانواده با «حُسن معاشرت» معرفی میفرماید و از مرد و زن، رعایت آن را با میزان «معروف»، یعنی رفتاری پسندیده و انسانی می خواهد: «...وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ...» و با آنان

۱. (آل عمران / ۱۹۵)

۲. رک: طباطبائی، المیزان، ج ۲: ۴۹.

۳. البقره / ۱۸۷).

۴. رک: جمعیت زنان جمهوری اسلامی ایران

منافی زناشویی است، اجتناب ورزد. ولی در غیر این محدوده، مثل حفظ حقوق فردی و اجتماعی و دفاع از آن، مستقل.^۱ دستورات الهی بر پایه‌ی استعدادهای طبیعی و تکوینی و مطابق با فطرت انسان است.

۴-۳- حفظ خود، اسرار و اموال و حقوق شوهر

قرآن کریم یکی از مهمترین وظایف زن نسبت به شوهر را حفظ خود در غیاب شوهر می - داند: «حافظات للغیب بما حفیظ الله؟^۲ به پاس آن که خدا برای آنان حفظ کرده، اسرار (شوهران خود را حفظ می کنند». تعبیر به «حافظات للغیب بما حفظ الله» گویای این مطلب است که زنان، حقوقی را که خدا برای مردان قرار داده، و مراعات آن را برعهده آنان قرار داده است، حفظ می کنند. مرحوم طباطبایی می نویسد: «ما» در «بما حفظ الله» مصدریه است و «باء» برای وسیله به کار می رود. در نتیجه معنا چنین می شود که: زنان شایسته، مطیع شوهران خویشند و آن حقوقی را که خداوند برای مردان قرار داده است و حفظ آن را برعهده زنان گذاشته، حفظ می کنند؛ اموری مانند سرپرستی، وجوب اطاعت زنان از آنان، و مراقبت و نگهداری از امور پنهانی خانواده^۳ به هر حال، زنان شایسته، نه تنها در حضور شوهر، بلکه در غیاب او «حفظ الغیب» کنند. و مرتکب خیانت در اموال و گوهر عفت خویش و حفظ شخصیت شوهر نمی شوند. و همه را به درستی نگهداری می کنند و این گونه زنان شایسته، قابل تقدیر و تحسین اند و مردان در برابر آنان، نهایت حق شناسی را انجام می دهند و این خود عاملی برای پایداری خانواده میباشد.

۴-۴- صبر بر توان اقتصادی شوهر

از مهمترین توصیه های دین اسلام به زنان کم هزینه بودن و آسان گیری بر شوهر در پرداخت نفقه یا صبر در برابر ضعف اقتصادی اوست امام صادق الا در بیان ارزش کم هزینه بودن زن فرموده اند پر برکت ترین زنان کم هزینه ترین ایشان است^۴. رسول خدای الله نیز فرمودند: «با برکت ترین زنان آسان ترین آنها در هزینه است»^۵ در کنار چنین سخنانی که زنان را به حذف هزینه های زائد در زندگی زناشویی توصیه میکند مردان هم به توسعه در زندگی زن و فرزند بسیار توصیه شده اند. امیرالمؤمنین در این باره فرموده اند: «حسن خلق مرد در دو چیز است از حرام دوری کردن و دنبال مال حلال رفتن؛ توسعه در زندگی زن و فرزند»^۶

۱. علاسوند، زن در اسلام، ص ۸۲

۲. نساء/ ۳۴

۳. طباطبایی، المیزان، ج ۴، ص ۳۴۵

۴. ابن بابویه، التهذیب، ج ۵، ص ۳۸۷

۵. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۱۶۲

۶. مجلسی، بحار الانوار، ج ۲، ص ۲۹۵

حضرت زهرا در جایگاه برترین الگوی زنان نیز از سوی رسول خدا به مراعات حال شوهر توصیه شده و دلیل این توصیه، حفظ عزت نفس همسر بیان شده است ایشان به حضرت علی فرمودند: «پدرم به من سفارش کرده است که از شوهرت علی هرگز چیزی مخواه؛ مبدا برای او ممکن نباشد و خجالت بکشد.^۱ بنابراین حفظ عزّت و غرور شوهر در مسائل اقتصادی، هم در حضور او (با مطرح نکردن خواسته ای غیر منطقی و هم در غیاب او با شکایت نکردن نزد دیگران)، به زن توصیه شده و التزام به آن نوعی ارزش نزد خداوند تعالی دانسته شده است

۱. محمدی ری شهری، میزان الحکمة، ج ۱، ص ۱۴۲

نتیجه گیری

روابط اخلاقی زوجین در تحکیم خانواده تأثیر بسیار فراوانی دارد. مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف و رابطه حسنه بین زوجین به مصادیق؛ مشترک بین زوجین و مصادیق اختصاصی هریک از آن دو تقسیم می شوند. محبت همسران نسبت به یکدیگر عامل مراقبت از آرامش و در نتیجه می تواند خانواده را از اضمحلال حفظ کند. قرآن کریم تأکید زیادی بر معاشرت به معروف و نیکوی زن و شوهر نسبت به یکدیگر کرده است از آنجا که معاشرت نیکو تکلیفی دو سویه است در صورتی که هریک از زوجین خود را ملزم به رعایت معاشرت نیکو نمایند، این خود عاملی برای ایجاد صمیمیت و آرامش زوجین نسبت به یکدیگر می باشد که نقش اساسی در پایداری خانواده می باشد. در قرآن کریم و روایات هریک از زوجین به صبر و شکیبایی در برابر بد رفتاری دعوت شده اند چنانکه قرآن کریم شکیبایی آسیه همسر فرعون را در برابر بد رفتاری و خشونت های شوهرش را می ستاید. به طور کلی با توجه به آموزه های دینی مصادیق مشترک اخلاقی بین زوجین: ۱. محبت و مهرورزی ۲. معاشرت نیکو ۳. رفق و مدارا ۴. روحیه عفو و گذشت ۵. صبر و شکیبایی ۶. حمایت متقابل ۷. بزرگداشت و تکریم همدیگر که در تحکیم خانواده نقش اساسی دارند. و رفتارهایی که مختص به مرد است که می تواند با همسر خود داشته باشد و موجب استحکام خانواده شود ۱. احسان ۲. مشورت با همسر ۳. مراقبت از همسر. و رفتارهایی که زن با شوهر خود داشته باشد و در نتیجه سبب استحکام روابط خانواده شود از این قرار است ۱. اطاعت از شوهر ۲. تواضع زن نسبت به شوهر ۳. حفظ خود، اسرار و اموال و حقوق شوهر و ۴. صبر بر توان اقتصادی ش. هر خود.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۳. ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی (۱۳۹۸ق)، التوحید، مصحح: حسینی، هاشم، قم، جامعه مدرسین
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار صادر، (۱۴۱۴)
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ق
۶. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، تهران، مؤسسه اسماعیلیان.
۷. رشیدرضا، محمد، تفسیر القرآن الکریم (التفسیر المنار)، بیروت، دارالمعرفه
۸. ری شهری، محمد، ترجمه منتخب میزان الحکمه، مترجم، حمید رضا شیخی، موسسه فرهنگی دار الحديث، چهارم، ۱۳۸۴.
۹. سجادی، سید جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، تهران، کومش، چاپ سوم، ۱۳۷۳ش
۱۰. شریفی، عنایت، درسنامه اخلاق خانواده، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی
۱۱. طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۸.
۱۲. طبرسی، حسن بن الفضل، مکارم الاخلاق، بیروت، مؤسسه الاعلمی، ۱۳۹۲
۱۳. طریحی، فخر الدین بن محمد، مجمع البیان، تهران، مرتضوی، ۱۳۶۲ش
۱۴. طریحی، فخرالدین مجمع البحرين، تهران، المكتبة المرتضویه، ۱۳۶۲
۱۵. طوسی، محمد بن حسن، التبیان، تحقیق احمد حبیب العاملی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۹ق
۱۶. عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، قم، اسماعیلیان، ۱۳۷۰.
۱۷. علاسوند، فریبا، زن در اسلام کلیات ومبانی، مرکز نشر هاجر، چاپ هفتم، ۱۳۹۸
۱۸. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، قم، مؤسسه دار الهجرة، چاپ دوم، ۱۴۰۹ق.
۱۹. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تصحیح وتحقیق علی اکبر غفاری، تهران دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵
۲۰. مترجمان، ترجمه تفسیر جوامع الجامع، مشهد، پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ دوم، ۱۳۷۷ش
۲۱. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، تهران: المكتبة الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۴

۲۲. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزارت فرهنگ وارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۸ش
۲۳. مقری فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، قم، موسسه دار الهجره، چاپ دوم، ۱۴۱۴ق.
۲۴. مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۳۷۴ش
۲۵. نراقی، احمد، معراج السعاده، تهران، رشیدی، ۱۳۶۱ش.
۲۶. نوری، حسین، مستدرک الوسائل، قم، آل البيت لاحیاء التراث، چاپ اول، ۱۴۰۸ق